

سلامت و رفاهیت

دانشکده: فقه و حقوق

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته فقه مقارن و حقوق جزا

عنوان: تخفیف و تشدید مجازات در فقه مذاهب اسلامی و حقوق ایران

نگارش:

شقایق شمسی

استاد راهنما:

جناب آقای دکتر عابدین مومنی

استاد مشاور:

خانم دکتر شکبیا امیرخانی

پاییز ۱۳۹۹

تقدیم به:

می دانم

اندک تر از آن است که تقدیم شود؛

اما...

برای خشنودی آقا امام زمان،

و به پاس فداکاری های پدرم،

و قدردانی از زحمات مادرم،

و به امید سعادت و عاقبت بخیری زندگی ام،

تقدیم می کنم به روح والای شهید محسن وزوایی

«یا رافع الدرجات»

تشکر و قدردانی:

اکنون که با عنایت و یاری خداوند متعال مراحل پژوهش، تدوین و نگارش پایان نامه ام به انتها رسیده است، بر خود واجب می دانم از عزیزانی که طی مراحل مختلف از راهنمایی و یاری آنها بهره بردم سپاسگزاری نمایم:

سپاس خدایی را که اول است بی آن که پیش از او اولی باشد و آخر است بی آن که پس از او آخری باشد.

خدایی را که نه برای قضا و حکمتش مانعی ست و نه برای عطا و بخششش.

سپاس بیکران از استاد راهنمای فرزانه و بزرگوارم، جناب آقای دکتر عابدین مومنی که هیچ گاه حمایت ها پدرانه و ارزنده خود را از بنده دریغ نداشتند و همواره با راهنمایی های ارزشمند خود، مرا در نگارش این پایان نامه هدایت نمودند، که من در محضرشان علاوه بر کسب علم، درس تلاش، امید، احترام و پشتکار را آموختم.

همچنین از استاد مشاور محترم، سرکار خانم دکتر شکیبا امیرخانی که در مقاطع مختلف تحصیلی همیشه مورد لطف و مرحمت ایشان بوده ام و با دقت و بردباری راهنمایی های ارزنده ای را در جهت بهبود کیفیت پایان نامه ارائه نمودند.

از کلیه اساتید محترم گروه فقه و حقوق، که در طول دوران تحصیل از محضرشان بهره مند شدم، کمال تشکر و قدردانی را دارم.

در پایان از خانواده مهربان و فداکارم که یاری دهنده و پشتیبان همیشگی ام بوده اند و تا ابد مرهون لطفشان خواهم ماند، کمال تشکر و سپاس را دارم.

برای تمامی این عزیزان از خداوند متعال آرزوی موفقیت و پیشرفت روز افزون را مسئلت دارم.

چکیده:

هنگامی که بزهکار با عمد و اختیار مرتکب بزه گردد، بلاشک مستحق جریمه و مجازات است و در حقوق کیفری اصل اولیه آن است که اشخاصی که مرتکب رفتارهای مجرمانه یکسان می‌گردند، باید به طور یکسان کیفر شوند، منتهی اوضاع و احوال ارتکاب جرم نظیر تجری مرتکب، سن و سال یا فقدان سوء پیشینه مرتکب، انگیزه و علل موجب پیدایش جرم، عدم علم به تحریم، توبه و امید به اصلاح مجرم از جمله اسبابی است که می‌تواند در تعیین مجازات میان مجرمین تفاوت ایجاد کند و موجب تخفیف و یا تشدید مجازات‌های تعیین شده گردد. بنابراین نمی‌توان همه را در جرم واحد مشمول مجازات واحد دانست، بلکه عدالت کیفری ایجاد می‌کند که هر کس را متناسب با جرم مرتکب شده اعم از فعل یا ترک فعل مورد کیفر قرار داد. در پژوهش حاضر با روش توصیفی-تحلیلی و به روش استناد به منابع کتابخانه‌ای و نرم افزارها، اقوال مختلف فقهای مذاهب اسلامی و حقوقدانان و قوانین موضوعه بررسی شده است و این نتیجه حاصل شده است که عوامل تشدید نسبت به عوامل تخفیف در دین اسلام کمتر است و این امر نیز به خاطر همان طبیعت ذاتی اسلام است. اکثر فقهای مذاهب اسلامی و حقوقدانان معتقدند تخفیف و تشدید مجازات در تمامی مجازات‌ها اعم از مستوجب حد، قصاص، دیات و تعزیرات راه دارد اما دیدگاه آنان درباره مصادیق تخفیف و تشدید مجازات یکسان نیست. کیفیات مخففه در فقه مذاهب اسلامی مانند قانون مجازات اسلامی، احصاء نشده است و نظرات فقهاء در این باره با یکدیگر متفاوت است، اکثر فقهاء عوامل موجب سقوط مجازات را یکی از موجبات تخفیف می‌دانند، چنان که جناب مرغینانی شبهه را از موارد مخففه می‌دانند و در تایید این نظر بیان می‌دارند: صرف اجازه‌ی استفاده از قاعده درء برای ساقط کردن مجازات از موارد تخفیف مجازات به حساب می‌آید. بعنوان مثال صاحب جواهر در مجازات قیادت بیان می‌دارد: «اینکه این جرم با یکبار اقرار ثابت نمی‌گردد، خود نشانگر تخفیف است، زیرا از حقوق الله بوده و بنای این حقوق بر تسهیل و تخفیف است.» این در حالی است که حقوقدانان میان سقوط مجازات و تخفیف مجازات تفاوت قائل اند. به موجب ماده ۳۷ و ۳۸ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲، قاضی می‌تواند در صورت وجود یک یا چند جهت از جهات تخفیف از قبیل گذشت شاکی یا مدعی خصوصی، همکاری مؤثر متهم در شناسایی، اوضاع و احوال خاص مؤثر در ارتکاب جرم، از قبیل رفتار یا گفتار تحریک آمیز بزه دیده یا وجود انگیزه شرافتمندانه در ارتکاب جرم، ندامت، و یا سایر موجبات مخففه قانونی از جمله عذر همکاری، عذر خانوادگی، عذر توبه، عذر ترک جرم، اطاعت از مافوق، عذر اعانت حکم به کاهش مجازات بدهد. در مورد تشدید مجازات تقسیم بندی‌های متفاوتی از جانب فقهاء و حقوقدانان مطرح است، منتهی در یک تقسیم بندی کلی می‌توان علل مشدده را به علل عام و خاص تقسیم کرد. علل عام عبارتند از تکرار و تعدد جرم که موجب تشدید میزان مجازات می‌گردد، علل خاص عبارتند از عللی که در فعل مجرمانه وجود دارند و جرم را به نحو خاصی خطرناک می‌سازد، مانند ارتکاب جرم در زمان و مکان مقدس، استفاده از سلاح، یا عللی که فقط به شخص مجرم مربوط است، مانند کفر، سردستگی گروه مجرمانه، مستی، احصان، داشتن سمت و یا ماموریت دولتی.

کلید واژگان: تخفیف_ تبدیل_ سقوط_ تشدید_ مجازات_ فقه مذاهب اسلامی_ حقوق کیفری

فهرست مطالب

مقدمه

فصل اول: کلیات و مفاهیم

بخش اول: کلیات

- الف) تبیین مسأله ۳
- ب) بیان سؤال‌های تحقیق ۴
- پ) فرضیه‌های تحقیق ۴
- ت) پیشینه تحقیق ۴
- ث) روش تحقیق ۵
- ج) اهداف و ضرورت انجام تحقیق ۵
- چ) جنبه جدید بودن و نوآوری تحقیق ۵
- ح) ساختار تحقیق ۵

بخش دوم: مفاهیم

مبحث اول: مفهوم مجازات

- گفتار اول: مجازات در لغت ۷
- گفتار دوم: مجازات در اصطلاح ۷
- گفتار سوم: اهداف و ویژگی‌های مجازات از دیدگاه اسلام ۸
- گفتار چهارم: اقسام کیفر ۱۱

مبحث دوم: مفهوم تخفیف

- گفتار اول: تخفیف در لغت ۱۷
- گفتار دوم: تخفیف در اصطلاح ۱۸
- مطلب اول: تخفیف مجازات از منظر فقهاء ۱۸
- مطلب دوم: تخفیف مجازات از منظر قانونگذار ۱۸
- گفتار سوم: کیفیات مخففه ۲۱
- مطلب اول: تخفیف قانونی ۲۱
- مطلب دوم: تخفیف قضایی ۲۳
- گفتار چهارم: کیفیات مخففه اجرایی ۲۷

مطلب اول: تعویق صدور حکم محکومیت	۲۸
مطلب دوم: تعلیق اجرای مجازات	۲۹
مطلب سوم: آزادی مشروط	۲۹
مطلب چهارم: نظام نیمه آزادی	۳۰
مطلب پنجم: مجازات های جایگزین حبس	۳۱

مبحث سوم: مفهوم تشدید

گفتار اول: تشدید در لغت	۳۲
گفتار دوم: تشدید در اصطلاح	۳۲
گفتار سوم: کیفیات مشدده	۳۳
مطلب اول: تشدید قانونی	۳۴
مطلب دوم: تشدید قضایی	۳۴
گفتار چهارم: تداخل جرایم	۴۱
مطلب اول: تداخل جرایم از دیدگاه امامیه	۴۱
مطلب دوم: تداخل جرایم از دیدگاه اهل سنت	۴۲

فصل دوم: تخفیف و تشدید مجازات در حدود

مبحث اول: زنا

گفتار اول: مفهوم زنا	۴۶
گفتار دوم: مستندات زنا	۴۶
گفتار سوم: تخفیف و تشدید مجازات زنا	۴۷
مطلب اول: تخفیف مجازات زنا	۴۷
مطلب دوم: تشدید مجازات زنا	۵۳

مبحث دوم: لواط

گفتار اول: مفهوم لواط	۵۹
گفتار دوم: مستندات لواط	۶۰
گفتار سوم: تخفیف و تشدید مجازات لواط	۶۱
مطلب اول: تخفیف مجازات لواط	۶۱
مطلب دوم: تشدید مجازات لواط	۶۲

مبحث سوم: مساحقه

- گفتار اول: مفهوم مساحقه ۶۳
- گفتار دوم: مستندات مساحقه ۶۳
- گفتار سوم: تخفیف و تشدید مجازات مساحقه ۶۴
- مطلب اول: تخفیف در مجازات مساحقه ۶۴
- مطلب دوم: تشدید مجازات مساحقه ۶۵

مبحث چهارم: قیادت

- گفتار اول: مفهوم قیادت ۶۶
- گفتار دوم: مستندات قیادت ۶۶
- گفتار سوم: تخفیف و تشدید مجازات قیادت ۶۷
- مطلب اول: تخفیف مجازات قیادت ۶۷
- مطلب دوم: تشدید مجازات قیادت ۶۸

مبحث پنجم: قذف

- گفتار اول: مفهوم قذف ۶۹
- گفتار دوم: مستندات قذف ۶۹
- گفتار سوم: تخفیف و تشدید مجازات قذف ۷۰
- مطلب اول: تخفیف مجازات قذف ۷۰
- مطلب دوم: تشدید مجازات قذف ۷۳

مبحث ششم: شرب مسکر

- گفتار اول: مفهوم شرب مسکر ۷۴
- گفتار دوم: مستندات شرب مسکر ۷۴
- گفتار سوم: تخفیف و تشدید مجازات شرب مسکر ۷۵
- مطلب اول: تخفیف مجازات شرب مسکر ۷۵
- مطلب دوم: تشدید مجازات شرب مسکر ۷۶

مبحث هفتم: سرقت حدی

- گفتار اول: مفهوم سرقت حدی ۷۷
- گفتار دوم: مستندات سرقت حدی ۷۸
- گفتار سوم: تخفیف و تشدید مجازات سرقت حدی ۷۸

- مطلب اول: تخفیف مجازات سرقت حدی ۷۸
- مطلب دوم: تشدید مجازات سرقت حدی ۸۰

مبحث هشتم: محاربه

- گفتار اول: مفهوم محاربه ۸۲
- گفتار دوم: مستندات محاربه ۸۲
- گفتار سوم: تخفیف و تشدید مجازات محاربه ۸۴
- مطلب اول: تخفیف مجازات محاربه ۸۴
- مطلب دوم: تشدید مجازات محاربه ۸۵

مبحث نهم: ارتداد

- گفتار اول: مفهوم ارتداد ۸۵
- گفتار دوم: مستندات ارتداد ۸۶
- گفتار سوم: تشدید و تخفیف مجازات ارتداد ۸۷
- مطلب اول: تخفیف مجازات ارتداد ۸۷
- مطلب دوم: تشدید مجازات ارتداد ۸۸

فصل سوم: تخفیف و تشدید مجازات در قصاص، دیات و تعزیرات

بخش اول: قصاص

مبحث اول: جنایات مستوجب قصاص

- گفتار اول: مقدمه ۹۰
- گفتار دوم: تخفیف و تشدید مجازات در جنایات مستوجب قصاص ۹۱
- مطلب اول: تخفیف مجازات در جنایات مستوجب قصاص ۹۱
- مطلب دوم: تشدید مجازات جنایات مستوجب قصاص ۹۳

بخش دوم: دیات

مبحث اول: مجازات های مستوجب دیه

- گفتار اول: مفهوم و ماهیت دیه و ارش ۹۵
- گفتار دوم: تخفیف و تشدید مجازات مستوجب دیه ۹۶

- مطلب اول: تخفیف مجازات مستوجب دیه ۹۶
- مطلب دوم: تشدید مجازات مستوجب دیه ۹۶

بخش سوم: تعزیرات

مبحث اول: کلاهبرداری

- گفتار اول: مفهوم و ماهیت جرم کلاهبرداری ۹۸
- گفتار دوم: تخفیف و تشدید مجازات جرم کلاهبرداری ۹۹
- مطلب اول: تخفیف مجازات جرم کلاهبرداری ۹۹
- مطلب دوم: تشدید مجازات جرم کلاهبرداری ۹۹

مبحث دوم: خیانت در امانت

- گفتار اول: ماهیت و مفهوم جرم خیانت در امانت ۹۷
- گفتار دوم: تخفیف و تشدید مجازات جرم خیانت در امانت ۹۸
- مطلب اول: تشدید مجازات جرم خیانت در امانت ۹۸

مبحث سوم: اختلاس

- گفتار اول: مفهوم جرم اختلاس ۱۰۳
- گفتار دوم: تخفیف و تشدید مجازات جرم اختلاس ۱۰۳
- مطلب اول: تشدید مجازات جرم اختلاس ۱۰۳
- مطلب دوم: تخفیف مجازات جرم اختلاس ۱۰۴

مبحث چهارم: سرقت تعزیری

- گفتار اول: مفهوم جرم سرقت تعزیری ۱۰۵
- گفتار دوم: تخفیف و تشدید مجازات جرم سرقت تعزیری ۱۰۵
- مطلب اول: تشدید مجازات جرم سرقت تعزیری ۱۰۵

مبحث پنجم: جرم صدور چک پرداخت نشدنی

- گفتار اول: مفهوم جرم صدور چک پرداخت نشدنی ۱۰۹
- گفتار دوم: تخفیف و تشدید مجازات جرم صدور چک پرداخت نشدنی ۱۱۰
- مطلب اول: تخفیف مجازات جرم صدور چک پرداخت نشدنی ۱۱۰

مطلب دوم: تشدید مجازات جرم صدور چک پرداخت نشدنی ۱۱۱

مبحث ششم: تخریب

گفتار اول: مفهوم جرم تخریب ۱۱۲

گفتار دوم: تخفیف و تشدید مجازات جرم تخریب ۱۱۲

مطلب اول: تشدید مجازات جرم تخریب ۱۱۲

مبحث هفتم: جرم جعل و استفاده از سند مجعول

گفتار اول: مفهوم جرم جعل و استفاده از سند مجعول ۱۱۳

گفتار دوم: تخفیف و تشدید مجازات جرم جعل و استفاده از سند مجعول ۱۱۵

مطلب اول: تشدید مجازات جرم جعل و استفاده از سند مجعول ۱۱۵

مطلب دوم: تخفیف در جرم جعل و استفاده از سند مجعول ۱۱۶

مبحث هشتم: تهیه و ترویج سکه قلب

گفتار اول: تعریف و ماهیت جرم تهیه و ترویج سکه قلب ۱۱۶

گفتار دوم: تخفیف و تشدید مجازات جرم تهیه و ترویج سکه قلب ۱۱۸

مطلب اول: تخفیف مجازات تهیه و ترویج سکه قلب ۱۱۸

مبحث نهم: رشاء و ارتشاء

گفتار اول: مفهوم رشاء و ارتشاء ۱۱۸

گفتار دوم: تخفیف و تشدید مجازات جرم رشاء و ارتشاء ۱۲۰

مطلب اول: تخفیف مجازات ارتشاء و رشاء ۱۲۰

مطلب دوم: تشدید مجازات جرم ارتشاء و رشاء ۱۲۲

مبحث دهم: ربا

گفتار اول: تعریف و ماهیت جرم ربا ۱۲۳

گفتار دوم: تخفیف و تشدید مجازات جرم ربا ۱۲۴

مطلب اول: تخفیف مجازات ربا ۱۲۴

مطلب دوم: تشدید مجازات جرم ربا ۱۲۵

مبحث یازدهم: آدم ربایی

- گفتار اول: تعریف و ماهیت جرم آدم ربایی ۱۲۷
- گفتار دوم: تخفیف و تشدید مجازات جرم آدم ربایی ۱۲۸
- مطلب اول: تشدید مجازات جرم آدم ربایی ۱۲۸

مبحث دوازدهم: توهین، افتراء و نشر اکاذیب

- گفتار اول: مفهوم جرم توهین، افتراء و نشر اکاذیب ۱۲۹
- گفتار دوم: تخفیف و تشدید مجازات جرم توهین ۱۳۰
- مطلب اول: تشدید مجازات جرم توهین ۱۳۰

مبحث سیزدهم: جنایات ناشی از تخلفات رانندگی

- گفتار اول: تعریف جنایات ناشی از تخلفات رانندگی ۱۳۲
- گفتار دوم: تخفیف و تشدید مجازات جنایات ناشی از تخلفات رانندگی ۱۳۳
- مطلب اول: تشدید مجازات جنایات ناشی از تخلفات رانندگی ۱۳۳
- مطلب دوم: تخفیف مجازات جنایات ناشی از تخلفات رانندگی ۱۳۴

نتیجه گیری ۱۳۵

منابع ۱۳۸

مقدمه:

هنگامی که جرم یعنی رفتاری ضد اجتماعی ارتکاب می‌یابد، حاکمیت عمومی وظیفه دارد با توسل به شیوه‌های مناسب و مؤثر، ضمن پیشگیری از وقوع و تکرار آن در آینده، لزوم احترام به احکام و دستورهای خود را بار دیگر با تعیین و اجرای مجازات به شهروندان گوشزد کند. تعیین نوع تضمین و میزان آن اعم از مجازات یا اقدام تأمینی با دادگاه رسیدگی کننده است. ولی تصمیم دادگاه ممکن نیست خارج از حدودی باشد که قانونگذار تعیین کرده است. اصل قانونی بودن مجازات که از اصول قانون اساسی است قانونگذار را موظف ساخته است هر بار که رفتاری را به صفت مجرمانه متصف می‌کند میزان جزای آن را نیز تعیین کند. آنچه را قانونگذار در قوانین به عنوان مجازات تعیین می‌کند، در واقع مفهوم کلی مجازات است، اما مجازاتی که به وسیله دادگاه کیفری تعیین می‌گردد مفهوم بالفعل مجازات است. ضمانت‌های اجرایی کیفری بر خلاف گذشته، به ندرت ثابت است و اغلب در تعیین مجازات، قاضی مخیر است بین کمترین و بیشترین میزان کیفر را برگزیند. بنیادهای دیگر حقوق کیفری همانند تخفیف، تشدید و تبدیل مجازات که خود به موجب قانون پیش‌بینی شده است، دست قاضی را در تعدیل میزان مجازات قانونی باز گذاشته است. تساوی افراد در مقابل قانون اقتضاء می‌کند که هیچ کس نتواند به صرف برخورداری از موقعیت و مقام اجتماعی از بار مسئولیت کیفری رفتار خود شانه خالی کند.

فصل اول:

کلیات و مفاهیم

بخش اول: کلیات

در این بخش به کلیات تحقیق پرداخته می شود.

الف) تبیین مسأله

حدود و مجازاتی که برای جرائم و معصیت ها در حقوق اسلامی مشخص گردیده، احکام الهی می باشند و انتقام در مواخذه و مجازات دخالت ندارد چرا که خداوند برتر و بلند مرتبه تر از آن است که بر اساس انفعال و تاثیر پذیری، خشم، غضب، انتقامجویی و غلبه بر مجرم مجازات و حدود وضع نماید، بلکه بر اساس مصالح تکوینی و حیات اجتماعی و پیشگیری از ضررهای انسانی و اجتماعی آن مقررات را وضع کرده است، بنابراین مجازات در اسلام هدف نیست، بلکه اصلاح و بازسازی شخصیت مومن و مسلمان هدف اصلی است و مجازات صرفاً جنبه ی کنترل جامعه را دارد، و بر این اساس قواعدی در جزائیات مطرح گردیده است که موجب سلب مجازات یا تخفیف مجازات می شود و در موارد خاص که نیاز به شدت کنترل می باشد؛ تشدید مجازات صورت می گیرد.

قانونگذار در جرائم عمومی به تناسب اهمیت و درجه شدت و خفت جرائم مبادرت به تعیین مجازات می نماید، یعنی در مواردی بخاطر شدت زیان حاصل از جرم، مجازات آن را سنگین نموده و در پاره ای از موارد، بواسطه ی اینکه زیان فردی یا اجتماعی جرم کمتر بوده، مجازات سبک تری را تعیین می نماید.

قانونگذار در این رابطه به کلیه اوضاع و احوال و شرایط مقرون به جرم توجه می کند که گاهی ممکن است ارتکاب جرم مقرون به شرایط و کیفیاتی باشد که آن شرایط در تشدید مجازات یا وضعیت مجرم موثر باشد. از تشدید مجازات در فقه به «تغلیظ العقوبه» تعبیر شده است، بدین معنا که جرائم در حالت عادی، مجازات معمول و مشخص خود را دارند ولی گاهی اوضاع و احوال، زمان یا مکان و یا حتی کیفیت ارتکاب جرم، از شقاوت و سنگدلی بیش از حد مجرم حکایت دارد و به دلیل شخصیت نامتعادل او، مجازات عادی برای او کافی نیست، از این رو مجازات او شدت و حدت بیشتری لازم دارد، که به آن تشدید مجازات گفته می شود.

قوانین جزایی ایران نیز به تاسی از فقه اسلامی و با اختلاف برخی شرایط، موجباتی از قبیل تعدد جرم، تکرار جرم و ارتکاب جرم در برخی شرایط خاص نظیر ارتکاب سرقت تعزیری به نحو دسته جمعی یا شب هنگام یا حمل سلاح و ... از اسباب تشدید مجازات شمرده و در وضع قوانین به آنها توجه نموده است. همچنان که موجباتی را برای تخفیف یا تبدیل مجازات مطرح و شرایط استحقاق مجرمین نسبت به آنها را بیان کرده است. با این حال به نظر می رسد مسأله تخفیف یا تشدید مجازات ها در فقه اسلامی به عنوان یک قاعده ی ضابطه مند و دارای چارچوب خاص مطرح نگردیده است و آن گونه که بتوان در مواردی که ذکری از تشدید و تخفیف مجازات نرفته است، با استمداد از قواعد کلی ابهام در امکان تشدید مجازات یا استحقاق تخفیف را برطرف کرد، در آن دیده نمی شود. ابهام این وضعیت پیرامون امکان تخفیف مجازات یا تبدیل آن در فقه اسلامی بیشتر است؛ چه آن که به نظر می رسد اندیشمندان فقیه، جز در امکان عفو در برخی شرایط، چندان به استحقاق تخفیف، تبدیل مجازات توجهی نداشته اند.

در این پژوهش تلاش می شود ابتدا مصادیق تشدید، تخفیف مجازات در فقه اسلامی روشن شود و سپس از این رهگذر بتوان به چارچوبی مشخص و منظم برای امکان اعمال تشدید، تخفیف یا تبدیل مجازات که یکی از موارد تخفیف است، دست یافت. مطالعه تطبیقی یافته های پژوهش حاضر در حوزه ی فقه اسلامی، با آنچه در قوانین کیفری ایران راجع به تشدید و تخفیف مجازات وضع گردیده، مقصود نهایی این تحقیق است.

ب) بیان سؤال های تحقیق

سوال اصلی:

۱. اسباب تغییر در مقدار و کمیت مجازات ها در فقه اسلامی چیست؟

سوال فرعی:

۱. تشدید مجازات در فقه اسلامی از چه اصول و ضوابطی پیروی می کند؟

۲. استحقاق تخفیف مجازات ها در فقه اسلامی از کدام اصول پیروی می کند؟

پ) فرضیه های تحقیق

- به نظر می رسد اوضاع و احوال ارتکاب جرم نظیر تجری مرتکب جرم، سن و سال یا فقدان سوء پیشینه مرتکب، انگیزه و علل موجب پیدایش جرم، توبه و امید به اصلاح او و... از جمله اسبابی است که می توان تاثیر آن ها را بر تشدید یا تخفیف مجازات های تعیین شده در فقه اسلامی، شناسایی کرد.

- به نظر می رسد ضوابطی چون ارتکاب جرم در مکان یا زمان مقدس و تکرار و تعدد جرم موجبات تشدید مجازات را فراهم می سازند.

- براساس سمحه و سهله بودن شریعت اسلام و بنیان مجازات بر تخفیف؛ هرگاه کمترین شبهه ای در وقوع جرم مطرح گردد، یا علائم تغییر در رفتار مجرم مشاهده گردد، تخفیف نسبت به مجرم اعمال می شود.

ت) پیشینه تحقیق

بنابر جستجوهای انجام شده در پایگاه اینترنتی مقالات (نورمگز) و پایان نامه های علمی کشور (ایراندک) در رابطه با تخفیف و تشدید مجازات در حقوق کیفری تحقیقاتی صورت گرفته است، که نسبتاً موضوعی شبیه به موضوع این پژوهش دارند در ادامه ذکر خواهد شد:

۱. مفهوم تشدید مجازات در حقوق کیفری ایران نوشته ی آقای امیرحسین حصارى / ۱۳۷۶:

۲. تشدید مجازات در حقوق کیفری ایران نوشته ی آقای اسماعیل عبداللهی / ۱۳۷۲:

۳. تخفیف و تبدیل مجازات ها در حقوق ایران نوشته ی آقای نورالله کریمی / ۱۳۷۳:

در دو پژوهش ابتدایی فقط به بحث تشدید مجازات و در پژوهش سوم به بحث تخفیف مجازات ها از جنبه ی حقوقی با استفاده از قانون مجازات اسلامی ۱۳۷۰ پرداخته است که با تغییر قانون مجازات اسلامی در سال ۱۳۹۲ و تغییر مواد مربوط به کیفیات مخففه و مشدده نیازمند بررسی بیشتر است و این موارد را باید با نگاه به قانون جدید مورد بررسی قرار داد. و در پژوهش آخر، به بحث تخفیف مجازات مطابق با قانون مجازات سال ۱۳۰۴ پرداخته شده است که با تغییر گسترده ی قانون مجازات در سال ۱۳۹۲ و گذشت زمان طولانی از زمان نگارش این پژوهش نیاز به تحقیق در این زمینه به چشم می خورد.

در تحقیقات فقهی پایان نامه ای که نظرات مذاهب اسلامی را در این باره بررسی کند، یافت نشد.

ث) روش تحقیق

پایان نامه کاربردی از نوع تحلیلی- توصیفی ست که روش جمع آوری اطلاعات و مطالب آن بصورت کتابخانه ای است.

ج) اهداف و ضرورت انجام تحقیق

۱. در این پژوهش سعی بر آن است که با توجه به شخصیت مجرم و شرایط ارتکاب جرم و ... نوع و میزان مجازاتی که در اصلاح بزهکار موثر است تعیین شود.
۲. دین مبین اسلام برای عزت و کرامت انسانی اهمیت ویژه ای قائل است و از آنجایی که قوانین موضوعه ما برگرفته از فقه اسلامی ست، لذا لازم است که این موضوع از حیث فقهی و حقوقی به این موضوع پرداخته شود.
۳. ارائه تفسیری درست و مناسب از قوانین موجود جهت استفاده حقوقدانان، قضات، و کلا و دانشجویان.

چ) جنبه جدید بودن و نوآوری تحقیق

در نظر است که در این پژوهش تخفیف، تشدید مجازات با توجه به فقه مذاهب اسلامی و قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ تحلیل شود و بررسی گردد که نظرات فقهی و قوانین چه تاثیری در تعیین مجازات فردی و اجرای بهتر عدالت کیفری دارند و در صورت وجود ایراد و یا ابهام در قوانین، آن قوانین مورد بحث قرار گیرد.

ح) ساختار تحقیق

نخستین موضوعی که در فصل اول این پایان نامه به آن پرداخته می شود «مفاهیم و کلیات مربوط به تخفیف و تشدید مجازات در فقه مذاهب اسلامی و حقوق کیفری ایران» است که در ضمن بیان مفاهیم پرتکرار در این پژوهش، به انواع کیفیات مخففه و مشدده از قبیل تکرار و تعدد جرم در مجازات ها و تداخل جرایم که در فقه و حقوق ایران به آن پرداخته شده می پردازد و در ادامه انواع مجازات ها را تبیین خواهد شد و در انتها اهداف و ویژگی های مجازات در اسلام نیز مورد بررسی قرار می گیرد. پس از آن در فصل دوم به بررسی «تخفیف و تشدید مجازات در جرائم مستوجب حد» پرداخته

می شود که در این بخش جرایم حدی مورد اتفاق نظر فقهای مذاهب اسلامی را ذکر نموده و سپس راه های تخفیف و تشدید در آن به صورت موردی بررسی خواهد شد. در فصل پایانی پژوهش، در ضمن چند گفتار به «تخفیف و تشدید مجازات در جرائم عمدی مستوجب قصاص، دیات و تعزیرات» پرداخته می شود. در این مبحث عده ای از حقوقدانان و فقهای معتقدند به علت مقرر و معین بودن مجازات قصاص و دیات، تخفیف و تشدید در این دو مجازات راه ندارند، منتهی به نظر نگارنده تخفیف و تشدید علاوه بر تعزیرات، در جرایم عمدی مستوجب قصاص و دیات در شرایط خاص نیز راه دارد، در این بخش علاوه بر تبیین موارد تخفیف در قصاص و دیات، و با توجه به کثرت جرایم مستوجب تعزیر سعی شده است که به تخفیف و تشدید برخی از جرایم مهم مستوجب تعزیر اشاره شود.

بخش دوم: مفاهیم

مبحث اول: مفهوم مجازات

در این بحث طی چهار گفتار مفهوم مجازات در لغت و اصطلاح بیان می گردد، سپس به اهداف و ویژگی های مجازات از دیدگاه اسلام و اقسام کیفر پرداخته می شود:

گفتار اول: مجازات در لغت

مجازات از لحاظ لغوی از ریشه «جَزَى يَجْزِي جَزَاءً» به معنای پاداش نیک یا بد است (ابن منظور، ۱۴۱۴، ج ۱۴، ص ۱۴۳/ زبیدی حنفی، بی تا، ج ۱۹، ص ۲۸۳)

و در تعریف دیگری به معنای «کیفر، جریمه، تنبیه، بیشتر برای عمل شر مجازات به کار می رود و برای عمل نیک، مکافات.» از آن سخن به میان آمده است. (جر، ۱۳۷۷، ج ۲، ص ۱۸۲۵)

در معنای گسترده تر می توان گفت: «اگر بعد از ماده «جزی» حروف «باء» و «علی» بیاید به معنای مکافات و مجازات است، اگر حرف «عن» بیاید به معنای قضا و اداء است و اگر بدون حرف جر و تعدی باشد به معنای کفایت نمودن است.» (قرشی، ۱۳۵۲، ج ۲، ص ۳۵)

گفتار دوم: مجازات در اصطلاح

عقوبت جزایی ست که برای مصلحت اجتماعی در مقابل نافرمانی از دستور شارع پیش بینی شده است و مقصود از آن عبات است از اصلاح افراد و حمایت از آن ها در برابر مفاسد و پلیدی ها، رهایی از جهالت، نجات آن ها از گمراهی، آزاد نمودن بشر از انجام معصیت و همچنین تشویق آنها در جهت اطاعت از دستورات و احکام قانونگذار. (عوده، بی تا، ج ۱، ص ۶۰۹)

در میان حقوقدانان نیز مجازات عبارت است از: «تنبیه و کیفری عادلانه، که بر مرتکب جرم اعمال می شود که توام با رنج و تعب است و همین رنج و تعب، مشخصه حقیقی مجازات و موجب تفکیک آن از سایر اقدامات پیشگیری و جلوگیری از وقوع جرم و نیز اقدامات مربوط به ضرر و زیان در دعاوی حقوقی می شود.» (گلدوزیان، ۱۳۷۸، ص ۸۹)

بنابراین مجازات، کیفری ست که شارع (قانونگذار) آن را برای بازداشتن از ارتکاب کارهای ممنوع و ترک وظایف شرعی (قانونی) وضع کرده است. لذا حدود و مجازات شرعی، پیش از آن که جنبه ی کیفری داشته باشد، جنبه ی تربیتی دارد، و سختگیری در اثبات جرم، بر اصالت نداشتن کیفر و مجازات و اهمیت بعد تربیتی آن دلالت دارد و متولیان امور قضایی باید در اعمال کیفر و مجازات جنبه های تربیتی را مد نظر قرار دهند. (مومنی، ۱۳۸۱، ص ۲۳) بنابراین باید میزان و نوع مجازات با فعل واقع شده و یا ترک شده متناسب باشد.

گفتار سوم: اهداف و ویژگی های مجازات از دیدگاه اسلام

اسلام در وضع مجازات ها اهداف متعددی را مورد توجه قرار داده است که مهم ترین آن ها بازداشتن انسان ها از ارتکاب جرم است. برای این منظور مجازات های نسبتاً شدیدی را مقرر داشته است تا این هدف را در حد امکان تامین کند و به دنبال آن اهدافی چون اجرای عدالت و اصلاح مجرم و نیز جلوگیری از طغیان احساسات انتقام جویانه را مورد توجه قرار داده است. این اهداف، در جدیدترین نظام های کیفری امروز نیز مورد توجه است و فلسفه ی مجازات را تشکیل می دهد؛ با این تفاوت که نظام کیفری اسلام از بازداشتن افراد از ارتکاب جرم، نه تنها حفظ نظم و امنیت اجتماعی بلکه حفظ مقام و منزلت انسان و قرار دادن او در مسیر صحیح تکامل را نیز مورد توجه قرار داده است. بنابراین اهداف مجازات اعم از فردی و اجتماعی کلاً به خود انسان مربوط می شود، نه این که شارع بخواهد که انسان ها را به دلیل مخالفت با اوامر خود مجازات کند و از آن ها انتقام بگیرد. (قیاسی، ۱۳۸۰، ص ۱۲۵ و ۱۲۶) و آزار را که صدمه ای به حقی از حقوق مجرم وارد می آورد، نباید هدف مجازات تلقی کرد، بلکه هدف مجازات اصلاح مجرم، دفاع اجتماعی و اجرای عدالت است و آزار وسیله ی نیل به این هدف های عالی ست. (باهری، ۱۳۸۱، ص ۲۷۷)

اینک مهمترین اهداف مورد نظر نظام کیفری اسلام از مجازات بررسی می شود:

۱. برقراری قسط و عدل:

عدالت، به عنوان یکی از محبوب ترین و پذیرفته شده ترین اصول اخلاقی و انسانی در جوامع بشری اقتضا دارد کسی که عالماً و عامداً و با سوء نیت حقوق افراد دیگر و یا کلیت جامعه را زیر پا نهاد، از طرف جامعه مجازات شود. و به عبارت دیگر به او بی مهری بشود و اقدامات سخت و رنج آوری نسبت به وی اجرا گردد، تا بزهکار به سزای عادلانه عمل خود برسد و بزه دیده نیز به اجرای عدالت در جامعه دلخوش شود و تا حدودی تشفی خاطر پیدا کند و چنان نباشد که در نتیجه یاس از اجرای عدالت، بزه دیده خود به سوی انتقام خصوصی از بزهکار رفته، شاهد جنگ و درگیری و هرج و مرج، که از خصایص پدیده انتقام خصوصی است باشیم. در این نحوه برداشت از مجازات است که قاضی برای اجرای عدالت به بررسی سوابق مجرم، شرایط زندگی وی، کیفیت ارتکاب جرم، انگیزه های آن و میزان صدمه وارده به مجنون علیه می پردازد و پس از اثبات مسئولیت کیفری متهم مجازاتی متناسب با استحقاق او بر مبنای عدالت برای وی در نظر می گیرد. مجازات بزهکار در این دیدگاه بر مبنای یکی از اصول اخلاقی، یعنی عدالت، ضروری است و چنانچه به مقررات اخلاقی پایبند باشیم و حفظ آن را برای سلامت جامعه ضروری بدانیم، باید مجازات را در مورد مجرم اجرا کنیم. اشکالی که بر این وجه مطرح است این است که بزهکاران در غالب موارد به دلایل مختلف؛ مانند عدم اطلاع از قانون، عدم توانایی اطاعت از قانون، قرار گرفتن تحت تأثیر ضمیر ناخود آگاه در ارتکاب بعضی از جرایم، پرورش در محیط فاسد و اخذ هنجارهایی که ضد اجتماعی و فاقد مسئولیت کیفری هستند و نمی توان آنان را در انجام جرایمی که مرتکب می شوند عالم و عامد دانست. بنابراین عدالت هم اقتضا نمی کند افرادی را که واقعاً مسئول اعمال خود نیستند، مجازات کنیم.

(احمدی ابهری، ۱۳۷۶، ص ۸۶)